

ION HELIADE RĂDULESCU AS A ROMANIAN PROSER OF THE 19TH CENTURY

Andreea Sabina Napeu

PhD Student, University of Pitești

Abstract: Ion Heliade Rădulescu was an important personality in the 19th century, emblematic of the literature of that time. Moreover, he is considered the first modern prose writer. His literary creation is extremely valuable because he managed to cover various subjects and literary genres. Furthermore, Heliade was the founder of the Wallachian Romanticism, while his work also kept influences of the Classicism and the Age of Enlightenment.

Keywords: Romanticism, prose, polemic, satire, modernization

Ion Heliade Rădulescu și romantismul pașoptist

Ion Heliade Rădulescu (1802-1872), personalitate complexă a secolului al XIX-lea, face parte din categoria autorilor romantici. El a fost un scriitor pașoptist de mare anvergură, supranumit și „părintele literaturii române” (Rosetti, Gheție, 1969, p. 7). O caracterizare justă, întrucât această titlatură nu înseamnă decât „producție, călăuzire și tutelare reușită” (Duică, 1923, p. 39); iar Heliade este cel mai bun exemplu în acest sens, recunoscându-i-se meritele pentru creație, dar și pentru îndrumare, în mod incontestabil. Heliade era înzestrat cu o calitate esențială pentru un scriitor, și anume imaginația: „O imaginație specială însă, nuanțată de anumite predispoziții ale lui și de ceea ce primise de la diferite înruriri. Resurse deosebite nu avea spiritul său, avântări îndrăznețe, cu străbateri largi nu vedem la dânsul, dar neastâmpărul gândurilor lui îl făcea să treagă mai departe de ce-i opria privirea uneori și, plecând de la vreo

impresie, legând de ea altele, înflorind câte un amănunt, ajungea să dea scrisului său formă atrăgătoare, să atenueze ce altfel ar fi fost prea prosaic” (Densusianu, 1929, p. 158).

Ion Heliade Rădulescu, alături de ceilalți prozatori din prima jumătate a secolului al XIX-lea, formează o generație unitară „atât prin tendințele lor sociale și morale, cât și prin particularitățile lor stilistice” (Vianu, 1981, p. 19).

Pașoptismul reprezintă prima etapă prin care influența occidentală se manifestă în cultura română, un moment de referință în procesul modernizării civilizației naționale, având funcții multiple. În primul rând, pașoptismul avea funcția de instrument metodologic (de periodizare a secolului al XIX-lea între anii 1830-1860); în al doilea rând, pașoptismul reprezenta un concept sociologic, prin ideea de modernizare; în al treilea rând, este vorba de conceptul estetic concretizat prin punerea bazelor curentului romantic. Astfel, pașoptiștii au încercat să realizeze o sincronizare cu veacul, fără a renunța la ideea de identitate națională. Cu alte cuvinte, în perioada pașoptistă se clădește literatura română modernă, schițându-se identitatea națională.

Trebuie precizat faptul că perioada romantică a fost o perioadă de acumulare, dar și una în care s-a realizat rapid arderea etapelor care se derulau consecutiv în literaturile occidentale. Astfel, curentul cultural-literar numit romantism pașoptist, cu Heliade numărându-se printre reprezentanți, era, de fapt, o aspirație colectivă către creație, având drept caracteristici autohtonismul, colorarea națională (particularizarea), precum și interesul pentru istoria națională. Ion Heliade Rădulescu este, așadar, un romantic român din perioada pașoptistă prin prisma faptului că tendințele acestui curent se manifestă într-un mod mai vizibil la el în comparație cu alți scriitori de la acea vreme. Literatura romantică din perioada pașoptistă este o literatură angajată, pusă în slujba idealului național. Romantismul românesc este, de fapt, de tip Biedermeier, o variantă degradată a romantismului din Europa anilor 1790-1815. Acesta se caracterizează ca fiind impur, având o predilecție către compromisuri stilistice, dar și către valori morale înalte. Este perioada imitării, în care elementele romantice coexistă cu cele clasice și iluministe. Conform lui Nicolae Manolescu, romantismul românesc poate să se încadreze în acest tipar „atât prin eclectismul său, cât și prin înclinația către forme neradicale și detotalizate, către istoric și etnic, cu precizarea că el comportă nuanțe absolut particulare ce se cuvin relevate. Chiar și strict istoric, epoca romantică se suprapune la noi acestui al doilea romantism european” (Manolescu, 1997).

Manifestări în domeniul prozei

În domeniul literaturii, abordările din prima parte a activității sale l-au propulsat pe Heliade în poziția de mentor al întregii generații de scriitori din acea perioadă. Ca și în cazul celorlalte proiecte ale sale, Heliade este ghidat de principii iluministe. Pornind de la ideea iluministă conform căreia literatura este o cale prin care se poate realiza evoluția unui popor, Heliade „a desfășurat o prodigioasă activitate de stimulare a creației literare originale” (Heliade Rădulescu, 1969, p. 20). Literatura prinde formă plecând de la o realitate sigură; de aici derivă principiul valorificării specificului național, stilul literar al unui popor care subordonează astfel stilurile individuale. Mai mult decât atât, este necesar ca personalitatea fiecărui scriitor să se oglindască în operele literare.

Ca scriitor, Ion Heliade Rădulescu s-a adaptat specificului literaturii din prima jumătate a secolului al XIX-lea, prin următoarele aspecte: eliberarea de orice dogmă, stabilirea statutului spiritual și social al artistului, credința în idealuri care provin din convingeri democratice și umanitare puternice, prin orice mijloace. Prin urmare, Heliade s-a îndreptat către romantism. Privind din perspectivă temperamentală, Heliade este un scriitor romantic prin „tumultoasa viață interioară, vizionarism, privirea antitetică a lumii, tentația timpurie a angajării în bătăliile vieții, curiozitatea mereu vie în fața misterelor existenței individuale și universale” (Țugui, 1984, p. 130). Totodată, datorită îndemnurilor lui Heliade a fost posibil debutul unei întregi generații de scriitori: „Nu e vreme de critică, copii; e vreme de scris, și scrieți cât veți putea și cum veți putea; dar nu cu răutate; faceți, iar nu stricați, că nația priimește pe cel ce face și blestemă pe cel ce strică. Scriți cu inimă curată și începeți și lucrați și săvârșiți în Domnul, și Domnul va binecuvânta ostenele voastre, și neamul va cinsti viața și purtarea voastră, și viitorimea va pomeni numele voastre, și voi veți fi fericiți, pentru că veți avea pace în inimă. Pacea dar fie cu voi” (Cioculescu, 1971, p. 30).

Scriitor reprezentativ al perioadei de început a literaturii române, Heliade încearcă o delimitare între literatură, în sensul ei general, și poezie, acest aspect fiind o consecință a curentului romantic. Cu alte cuvinte, este vorba despre stabilirea unui hotar între cultură și literatură. Acest concept se transpune în realitatea cotidiană atunci când, în paginile publicațiilor sale, Heliade cuprinde articole de limbă, critică, teatru, filozofie, proză sub denumirea generală de literatură, în vreme ce versurile și comentariile referitoare la poezii erau prezentate ca fiind parte din poezie.

Heliade s-a remarcat atât ca poet, cât și ca prozator, însă operele sale, modeste ca întindere, au fost una din căile prin care romantismul a pătruns în literatura română. Ele sunt valoroase mai degrabă prin varietatea genurilor și a temelor abordate.

În ceea ce privește ipostaza de prozator a lui Ion Heliade Rădulescu, se poate spune că acesta a fost un scriitor foarte bun, însă nerecunoscut în această direcție. Acest fapt se datorează și faptului că scrierile în proză reprezintă partea cea mai puțin dezvoltată a întregii sale creații artistice; proza, în comparație cu întreaga creație heliadistă privită în ansamblul ei, este de dimensiuni reduse și oscilează între romantism și clasicism.

Sinteza valorii lui Heliade ca om de litere poate fi redată prin următoarele rânduri ale lui Ovid Densusianu: „Gândindu-ne la cum se scrie pe la 1830, în fraze greoaie, tăgădate, somnoroase, Heliade se arată astfel superior tuturor celor de atunci, și cum de la început a căutat după cum spunea singur, să nu rămână la proza uscată a altora, îl putem socoti ca pe primul prozator, care aduce nota modernității” (Heliade Rădulescu, 1969, p. 29). Scopul prozei scrise de Heliade a fost unul militant, în detrimentul celui artistic, așa cum s-a întâmplat în cazul poeziei. Poate fi considerată parte a așa-numitei literaturi de campanie, având drept caracteristici oralitatea stilului, elementele satirice, dar și lipsa evidentă a interesului pentru compoziție. Grație faptului că proza avea un profund caracter satiric, limbajul folosit era unul viu, colorat, direct și natural, ceea ce favoriza credibilitatea operei, întrucât Heliade scria din postura de combatant, și nu din cea de artist. Preferința pentru un stil simplu, direct, dar și pentru un limbaj natural, ușor de înțeles de către toți cititorii este explicată de Heliade însuși: „Voind a face materia mai populară pe cât se va putea pe înțelesul mai multora, preferirăm aci a scrie mai românește; românul e din originea sa caustic. Caustic va să zică un ce care arde de frige; și de este românul caustic, nu-l criticați, cititorilor, că prea l-au ars și l-au fript și pe el străinii, și ai săi, și însuși aceia în care și-a pus toate speranțele. Disperația l-a făcut a-și râde de toate. Cu focul și dorul în inimă, și cu lăcrămele în ochi, este și cu surâsul pe buze, dulce câte o dată, amar de mai multe ori, și caustic sau arzător ca și focul ce arde în inima lui” (Țugu, 1984, p. 218). El este, de fapt, un autor de pamflet extraordinar, care s-a inspirat din modelele lui Voltaire și Dante. Mai mult decât atât, însușindu-și sarcasmul lui Voltaire, Heliade plusează, fiind mai degrabă vindicativ și vulgar ca Dante, „salvat de trivialitate prin aripă lirică și literară” (Călinescu, 1968, p. 290). Utilizând tehnica scriitorilor clasici, Heliade a dat naștere unei proze

noi, a creat personaje care se ridică la rangul de tipuri umane, care însă nu sunt lipsite de naturalețe, ci ele reprezintă oameni care aparțineau societății din acea epocă.

Începuturile scrierii în proză au avut loc timpuriu, odată cu publicarea a două poeme în proză, care au reprezentat un eveniment singular în creația artistică a lui Heliade. Primul poem în proză a fost *Imn pentru holeră*, apărut în anul 1831, în *Curierul Românesc*. Acest poem, compus din zece versete, combină tonalitatea unui cântec solemn dedicat divinității cu interogațiile unei ființe măcinate de tristețe. Se prezintă toate catastrofele care au marcat omenirea, printre acestea numărându-se războaiele, cutremurele, bolile. Tema principală a acestui poem este lupta interioară pe care o duce individul în încercarea de a găsi o justificare pentru producerea acestor evenimente nefaste, fie că este vorba de o pedeapsă divină sau de o conlucrare a forțelor malefice. Totodată, apare sentimentul îndoielii, așa cum reiese din versurile: „Dumnezeule, aceste rele sunt îngerii mâniei tale, sau sunt slujitorii vrăjmașului omenirii? O hulă! blândețea nu e mânie! Cum, dar, suferi ca vrăjmașul cerului să ticăloșească până în sfârșit faptele tale?” (Țugui, 1984, p. 219). În plus, acest poem este construit pe baza aceleiași idei ca în poezia *Serafimul și Heruvimul*: este vorba de o meditație pe tema condiției umane, prezentarea individului cuprins de o suferință care înlocuiește treptat bucuria și care, în același timp, provoacă apariția incertitudinilor. Fiecare verset al poemului se încheie printr-un refren, care sugerează credința și acceptarea, totodată: „Nu judecăm, Stăpâne, ci binecuvântăm numele tău!” (Țugui, 1984, p. 219).

Al doilea poem în proză este intitulat *Florile lui mai* și a fost publicat în anul 1844. Poemul reprezintă o confesiune tristă pe tema degradării progresive și a incapacității spirituale, care sunt, de fapt, începutul unei meditații asupra etății spiritului. Ca și în cazul *Imnului pentru holeră*, sentimentul principal care guvernează acest poem este incertitudinea. Heliade reușește să combine entuziasmul juvenilității cu tristețea care se instalează odată cu scurgerea anilor. Este vorba aici de trecerea de la iluzia tinereții la resemnare, în cele din urmă. Această idee se poate dezvolta, în sensul în care Heliade trece, așadar, de la evocarea florilor, la destăinuirea unui spirit care comunică tuturor atât propriile dezamăgiri și speranțe, cât și pe cele ale întregii omeniri. Acest poem amintește, prin titlul său, de poezia *Noaptea de mai*, a lui Alexandru Macedonski, temele celor două scrieri fiind însă diferite, întrucât Macedonski, spre deosebire de Heliade, se axează pe confesiunea unui spirit care descoperă din nou sentimentul de satisfacție pe care i-l oferă omului legătura strânsă cu natura. Așa cum am menționat mai sus, cele două

poeme în proză au fost singulare ca tip de scriere abordat de Heliade, însă trebuie amintite din două motive: pe de o parte, ele reprezintă punctul de plecare pentru acest gen în literatura română, iar pe de altă parte, este interesant modul în care acestea ilustrează, de fapt, manifestările individului împovărat de destin, care trece prin diferite episoade în care este pus față în față atât cu el însuși, cât și cu lumea din jurul lui.

Proza lui Heliade se compune din opere memorialistice și satirice. Referitor la proza memorialistică, trăsăturile acesteia sunt: subiectivismul, relatarea într-un ritm alert, umorul, autoironia. Chiar dacă numărul scrierilor de acest gen nu este unul însemnat, cele mai multe dintre ele sunt pătrunse de spiritul polemic evident al scriitorului. Cele mai importante opere scrise pe această temă sunt cele publicate în Franța, atunci când Heliade se afla în perioada de exil: *Suvenirs et impressions d'un proscrit* (1850) și *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie* (1851). Prima scriere, cea din 1850, este alcătuită din trei părți: *L'Exil* (care cuprinde însemnări de călătorie ale unui scriitor romantic), *Roumanie et France* și *Doctrines. Union. La doctrine évangélique* (ambele înglobează ideologia heliadistă). A doua scriere reprezintă o reamintire a evenimentelor care au avut loc în anul 1848, dar cu accentul pus pe reflectarea personalității autorului. Numită de George Călinescu drept „un adevărat roman al infatuării profetice” (Țugui, 1984, p. 225), lucrarea este de factură subiectivă. Ea are un caracter polemic, fiind o istorie scrisă de unul dintre participanții efectivi la revoluție, la numai trei ani de la terminarea ei. Așadar, între „timpul trăirii și cel al mărturisirii nu s-a scurs intervalul necesar detașării” (Țugui, 1984, p. 226), ceea ce face ca evocarea să fie extrem de înfocată. O altă scriere memorialistică este lucrarea *Dispozițiile și încercările mele de poezie*, publicată în *Curierul de ambe sexe* și inspirată după modelul lui Costache Negruzzi, care a scris *Cum am învățat românește*. Contrar lucrărilor scrise în exil, stilul acesteia este unul detașat, marcat de autoironie. Este, de fapt, o rememorare a anilor din tinerețea lui Heliade, în care acesta prezintă primii pași în învățarea limbii grecești, dar și primele întâlniri cu cărțile românești scrise cu litere chirilice. Heliade povestește întâmplările prin care trece un copil care, deși era pasionat de citit, respingea cu vehemență sistemul de învățământ impus la acea vreme. Mai mult, acesta se autocaracterizează, fiind o fire încăpățânată, dar totodată temându-se de râsul celor din jurul său. Autoironia își face simțită prezența prin felul în care acesta privea, acum prin ochii maturului experimentat, primele tentative de a scrie. Totodată, este înfățișat, cu aceeași nuanță ironică, țelul său conform căruia

el va deveni un mare cărturar. Alte scrieri memorialistice sunt: *Gheorghe Lazăr* (1839), *Librărie națională română* (1870) și *Daniel Tomescu* (operă publicată după moartea scriitorului); aceste opere au valoare documentară și prezintă amintiri din anii de școală la Sfântul Sava, anii în care Heliade își desfășura activitatea ca profesor, dar și anumite întâmplări din perioada în care era tipograf și editor. Scrierile memorialistice reflectă măiestria cu care Heliade reușește să contureze portretele oamenilor prin valorificarea unor caracteristici definitorii ale lor, o măiestrie specifică autorilor de dramaturgie.

Raportându-ne la proza satirică, aceasta este susținută de vocația sa de pamfletar și este realizată „cu mijloace bogate, care concretizează violența ideilor și incandescența sentimentelor, cu o variată gamă stilistică, de la ironia abia perceptibilă la sarcasmul mușcător” (Heliade Rădulescu, 1969, p. 29).

Satira sa are un efect accentuat, este „adeseori prea personală și se coboară chiar la vulgarități” (Denusianu, 1929, p. 158). Heliade credea în rolul curativ, moralizator al satirei; totodată, ea se construia în jurul unui portret realist, dar și clasic în egală măsură, cu scopul de a releva trăsături de caracter generale, și nu individuale. În articolul *Despre satiră*, din anul 1834, Heliade definește satira drept „o zugrăveală sau o descriere a viciului și a ridicolului prin vorbe sau prin acție” (Heliade Rădulescu, 1969, p. 190). În plus, acesta consideră că elementele fundamentale pentru succesul unei scrieri de acest gen sunt mânia, energia și înfocarea, însă concluzionează că nu individul trebuie urât, ci răul, în sensul lui general.

În domeniul prozei satirice, Heliade a creat schițe și portrete, unele impunându-se prin violența sufletească și prin sarcasm. Discursul său satiric se focalizează pe crearea unui personaj care întruchipează, de fapt, imperfecțiunile întregii societăți din care acesta face parte. Operele satirice importante sunt: *Bată-te Dumnezeu! Coconița Drăgana* (1837), *Coconul Drăgan* (1844), și *Domnul Sarsailă, autorul*. Ele sunt prezentate sub formă de schițe satirice, Heliade fiind un precursor al acestui gen în literatura română.

Coconița Drăgana reprezintă înfățișarea portretului unei femei parvenite, bogate, care pretinde că face parte din lumea mondenă, un personaj specific acelor timpuri, un fel de Chirița a lui Vasile Alecsandri. Este o variantă feminină a ciocoiului, care se caracterizează printr-o vulgaritate grosolană, dar și printr-un spirit despotice față de cei inferiori ei. Autorul folosește o tehnică de inspirație balzaciană pentru a contura portretul femeii, făcând apel la toate elementele care compun mediul familial, dar și social din care provine aceasta. Mai mult decât atât,

vocabularul coconiței se compune din termeni de mahala, violențe verbale, fiind în opoziție cu atitudinea pe care aceasta dorește, de fapt, să o afișeze public: aceea de doamnă distinsă. Aici apare contrastul dintre aparență și esență. Dialogul este principala sursă de caracterizare a personajului:

„— Râtane, gata sunt bucatele? c-a venit cuconul!

Piper și oțet nu e, coconiță, să fac perișoarele.

Dar, bată-te Dumnezeu, baraoane! afurisitule! acumă îmi spui?

Vezi că mai aveai treabă cu jâdanii ăia.

Și mai răspunzi, bala dracului? unde e diavolul de Ioniță?

Aici sunt, conită.

Uite, până nu s-o usca scuipatul să fii aci, diavole, că vai pielea ta!” (Țugui, 1894, p. 228).

În *Coconul Drăgan*, Heliade realizează un portret de parvenit, partenerul ideal al coconiței Drăgana, „scumpul jumătățoi”. El este un „bădăran boierit care se ține de moda veacului” (Țugui, 1984, p. 228), în sensul că este evidentă transformarea lui într-un angajat al statului care dă falsa impresie că este patriot și sânguincios, în același timp. Face parte din categoria ciocoilor parveniți. El este tipul omului incompetent, dar mândru, care dorește să lase impresia că este cultivat. Totodată, este de remarcat felul în care Heliade folosește gesturile personajului și felul de a vorbi pentru a construi un portret în ansamblu. În plus, autorul își concentrează modul de construire a personajului în sfera limbii, și anume face observații cu privire la vocabularul coconului Drăgan, care nu abundă în utilizarea neologismelor; mai mult, acesta își mustră angajații: „v-ați luat toți după Eliad ăla” (Țugui, 1984, p. 228). Proza satirică a lui Heliade alunecă așadar spre pamflet. Limba utilizată este variată, plină de surprize pe tot parcursul operelor, spectacolul lingvistic având efectul scontat.

În ceea ce privește schița *Domnul Sarsailă*, autorul, aceasta este un portret al autorlăcului, cu o nuanță moralistă, de factură clasică. În pofida faptului că Heliade susține că nu vizează pe nimeni în mod special prin această schiță, el face trimiteri la Cezar Bolliac și Grigore Alexandrescu, prin aluzii ușor identificabile, cu rol vindicativ. Și aici este prezent contrastul dintre aparență și esență, în ceea ce privește personajul principal, fapt care stârnește râsul.

Toate aceste personaje create de Heliade au luat naștere din tristețea lui profundă, din nevoia de a atrage atenția celor care nu-i înțelegeau punctul de vedere, intențiile, proiectele,

ideile. Iar tot acest demers vine din dorința de a-și îndeplini toate țelurile: de la crearea unei limbi capabile să exprime orice idee, la formarea culturii, îndrumarea publicului și, nu în ultimul rând, la înzestrarea generațiilor viitoare cu modele, tocmai pentru ca societatea să evolueze.

3. Concluzii

Heliade își aduce propria contribuție la dezbateră privind problema socială dificilă a scriitorului, dovadă fiind comportamentul său, care nu a fost acela al unui conservator, ci al unui spirit pătruns de principiile iluminismului, care lupta pentru a elimina nedreptățile și prejudecățile, susținând libertatea și drepturile naturale ale omului. Scopul final a fost acela de a dobândi bunăstarea și prosperitatea patriei românești. Imboldul moralizator, dar și spiritul polemic sunt cauzele centrale pentru care Ion Heliade Rădulescu nu se înscrie în rândul marilor prozatori realiști. Totodată, alte explicații pentru acest lucru pot fi limitarea limbii, dar și faptul că el a scris într-o perioadă de început a literaturii, în care aceasta abia se forma. Cu toate acestea, demersurile sale în domeniul prozei nu vor trece neobservate, contribuind din plin la îmbogățirea literaturii moderne. Ion Heliade Rădulescu face parte din generația de înnoire a literaturii, dar și a culturii, în general. El este reprezentativ pentru întreaga epocă, evoluând concomitent cu aceasta. Mai mult decât atât, el este simbolul renașterii naționale. Primul mare filolog al Valahiei, Heliade este exponentul procesului cultural și literar românesc aflat într-o permanentă ascensiune către noi trepte de dezvoltare. Se poate spune, așadar, că Ion Heliade Rădulescu este *homo occidentalis* al societății române moderne, o „personalitate distinctă ce nu se putea naște decât în epoca lui” (Țugui, 1984, p. 295).

Bibliografie

1. Anghelescu, 1986 – Anghelescu, Mircea, *Ion Heliade Rădulescu: O biografie a omului și a operei*, București, Editura Minerva.
2. Bădescu, 2002 – Bădescu, Ilie, *Sincronism european și cultură critică românească. (Occidentul, Imperiile și Români în marea tranziție)*, București, Editura Dacia.
3. Călinescu, 1968 – Călinescu, George, *Istoria literaturii române, volumul al II-lea: De la Școala Ardeleană la Junimea*, București, Editura Academiei.
4. Cioculescu, 1971 – Cioculescu, Șerban, *Istoria literaturii române moderne*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
5. Densusianu, 1929 – Densusianu, Ovid, *Literatura română modernă, volumul al II-lea: Poesia în spirit vechi și cea de tranziție – Cel dintâi poet modern: V. Cârlova, Curentul larg de afirmare a literaturii nouă: I. Heliade Rădulescu*, București, Editura Universală.
6. Duică, 1923 – Duică, Bogdan, G., *Istoria literaturii române moderne. Întâii poeți munteni*, Cluj, Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”.
7. Heliade Rădulescu, 1969 – Heliade Rădulescu, Ion, *Scrieri alese*, București, Editura Tineretului.
8. Manolescu, 1997 – Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, București, Editura Fundației Culturale Române.
9. Rosetti, Gheție, 1969 – *Studii de istoria limbii române literare-secolul XIX*, studiu de Al. Rosetti și Ion Gheție, București, Editura pentru literatură.
10. Țugui, 1984 – Țugui, Grigore, *Ion Heliade Rădulescu. Îndrumătorul cultural și scriitorul*, București, Editura Minerva.
11. Vianu, 1981 – Vianu, Tudor, *Arta prozatorilor români*, București, Editura Minerva.